

03

ปฏิบัติการของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านกลไกตลาด:
โครงการเรดด์พลัสในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง
อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

PRACTICES OF ECONOMIC MECHANISM IN
ENVIRONMENTAL CONSERVATION:
REDD+ PROJECT IN BAN HUA THUNG
COMMUNITY FOREST, CHIANG DAO DISTRICT,
CHIANG MAI PROVINCE

ฉัตรภรณ์ สุริวรรณ ✉

ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chattrabhorn Suriwan

Department of Geography, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University

✉ chattrabhorn.b@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเข้ามาของแนวคิดเรดด์พลัส(REDD+) ซึ่งเป็นการปกครองสิ่งแวดล้อมผ่านกลไกตลาดที่ดำเนินการโดยองค์กรรัฐในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงโดยมีวิธีการวิจัยเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกกับชาวบ้าน ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่รัฐ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นถึงความกังวลในด้านการถูกละเมิดวิถีชีวิตของชาวบ้านในช่วงก่อนเริ่มโครงการ เมื่อเจ้าหน้าที่ได้ชี้แจงการให้ค่าตอบแทนจากโครงการและจัดประชุม เพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านสภาวะโลกร้อน ทำให้ชาวบ้านยอมรับหลักการเรดด์พลัส จากวิธีใช้อำนาจความรู้ผ่านการศึกษา เพื่อสร้างความเป็นผู้กระทำการทางสิ่งแวดล้อม และการสร้างแรงจูงใจทางการตลาด ในการดำเนินงานการกระจายรายได้ในชุมชนยังจัดการได้ไม่ดีพอ แต่ชาวบ้านเห็นว่าการปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่จะส่งผลดีแก่ชุมชน และเจ้าหน้าที่เห็นโครงการได้สร้างความตระหนักถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่สัมพันธ์กับวิกฤตของภาวะโลกร้อน ซึ่งจะส่งเสริมการดำเนินการโครงการด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอื่นๆต่อไป

คำสำคัญ : การปกครองชีวญาณทางด้านสิ่งแวดล้อม การปกครองสิ่งแวดล้อมผ่านกลไกตลาดโดยหน่วยงานที่ไม่ใช่รัฐ เรดด์พลัส ป่าไม้

Abstract

This research aimed to study the approach of the concept of REDD+ which was the market mechanism in forest governance proceeded by government agency in Ban Hua Thung community forest. The data was collected by using the purposive sampling technique, in-depth interviews with villagers, village head, and government officials. The research findings revealed the concern about the violation of the villagers' ways of life prior to the beginning of the project. However, after the government officials explained about the compensation from the project and organized a meeting to provide knowledge on global warming, the villagers accepted the RED+ concept. Although the approach of power of knowledge through education to create environmental practitioners, marketing incentives, and income distribution in the community was not well managed, the villagers deemed that their cooperation with the government officials would pave the way for good results to their community. At the same time, the government officials viewed that the REDD+ project raised the villagers' awareness of forest conservation in relation to the global warming crisis and would facilitate the implementation of other projects on climate change as well.

Keywords : Environmental Governmentality, Market-Driven Environmental Management by Non-Governmental Organizations, REDD+

บทนำ

สถานการณ์ภาวะโลกร้อนเป็นประเด็นในกระแสหลักระดับโลกมาอย่างยาวนาน สาเหตุหลักของการเกิดภาวะโลกร้อนมาจากการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่มากเกินไป ส่งผลให้อุณหภูมิของพื้นผิวและบรรยากาศโลกเพิ่มสูงขึ้นและเกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศตามมา และเพื่อเป็นการเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เกิดขึ้นจากภาวะโลกร้อน จึงได้มีการประกาศ อนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (United Nations Framework Convention on Climate Change: UNFCCC) ต่อมา มีการกำหนดวิธีการจัดการกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างเป็นรูปธรรมขึ้นเรียกว่า พิธีสารเกียวโต (Kyoto Protocol) โดยกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วต้องกำหนดเป้าหมายในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของตน ในส่วนของประเทศไทยจัดอยู่ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา สามารถมีส่วนร่วมการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกบนพื้นฐานของความสมัครใจภายใต้กลไกการพัฒนาที่สะอาด กล่าวคือประเทศกำลังพัฒนาขายปริมาณการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่เรียกว่า คาร์บอนเครดิต ให้แก่ประเทศที่พัฒนาแล้ว เป็นการช่วยเหลือให้ประเทศที่พัฒนาแล้วบรรลุเป้าหมายในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้อีกทางหนึ่ง ส่วนประเทศกำลังพัฒนาจะได้รับประโยชน์จากการขายคาร์บอนเครดิตด้วย (Thailand Greenhouse Gas Management Organization, 2013)

จากกระแสโลกาภิวัตน์ทางด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้รูปแบบความสัมพันธ์ของมนุษย์เกิดการแข่งขันกันในเรื่องของความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ความต้องการอยู่ดีกินดีของมนุษย์ กระตุ้นให้เกิดการบริโภค การลงทุนและการสะสมทุน เป็นแนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่ที่เน้นระบบตลาดที่ไม่เพียงแต่ในด้านการเมืองและเศรษฐกิจที่ดำเนินการตามแนวคิดเสรีนิยมใหม่เท่านั้นในด้านสิ่งแวดล้อมก็เช่นกัน (Fletcher, 2010) มีการระดมทุนระหว่างนานาชาติเพื่อสนับสนุนโครงการทางด้านสิ่งแวดล้อมและการลงทุนโดยตรงของบริษัทต่างๆ ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้ผลักดันให้เกิดการปฏิบัติการเชิงนโยบายโดยเฉพาะในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเรียกว่าการปกครองสิ่งแวดล้อมรูปแบบใหม่ที่ไม่ใช้อำนาจรัฐแต่อาศัยพลังขับเคลื่อนของตลาด (Non-State Market-Driven : NSMD) การซื้อขายคาร์บอนเครดิตก็เป็นส่วนหนึ่งของการใช้แนวคิด NSMD (Cashore, 2002) เป็นการดำเนินการใช้กลไกทางการตลาดผ่านห่วงโซ่อุปทาน โดยสินค้าจะสามารถขายได้จะขึ้นอยู่กับรูปแบบการได้มาของวัตถุดิบและกระบวนการผลิตที่มีความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม หากการผลิตเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพสิ่งแวดล้อมของสินค้าและบริการจะได้รับใบรับรองทางด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งผู้บริโภคจะพิจารณาว่าสมควรจะซื้อหรือไม่ซื้อ วิธีการดังกล่าวมักถูกนำมาใช้ในประเทศตะวันตกในการผลิตสินค้าบางประเภทโดยเฉพาะไม้และอาหารทะเล ผู้บริโภคจึงมีอำนาจที่จะสามารถกำหนดรูปแบบการผลิตสินค้าจากบริษัทผู้ผลิตได้ เพื่อช่วยหลีกเลี่ยงการทำลายสิ่งแวดล้อมในกระบวนการผลิต ถือเป็นหนึ่งในวิธีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่อยู่บนฐานของทุนนิยม

การใช้แรงจูงใจทางด้านเศรษฐกิจเป็นพลังผลักดันให้เกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จะถูกใช้เป็นกลไกสำหรับการแก้ปัญหาความยากจนและสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป เห็นได้จากกิจกรรมการให้บริการระบบนิเวศต่างๆ (Wittayapak, 2015) เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การจ่ายค่าตอบแทนการให้บริการของระบบนิเวศ และเรดด์พลัส (Reducing Emission of Deforestation and Forest Degradation and Enhance of Carbon Stocks : REDD+) เป็นโครงการที่จ่ายค่าตอบแทนการลดก๊าซเรือนกระจกจากการทำลายป่าและความเสื่อมโทรมของป่าและการเพิ่มการกักเก็บคาร์บอนในป่าไม้ ซึ่งส่วนใหญ่ดำเนินการในประเทศกำลังพัฒนาเนื่องจากความต้องการอนุรักษ์ป่าไม้และเงินที่ได้รับสามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อีกด้วย โดยแนวคิดเหล่านี้มีอิทธิพลที่ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติกับการบริโภคหรือการทำให้ทรัพยากรธรรมชาติกลายเป็นสินค้าเพื่อนำมาซื้อขายในระบบตลาดได้ ซึ่งอาจมีการแทรกแซงการควบคุมโดยเอกชนจากการติดต่อทางธุรกิจ รวมถึงการกระจายการปกครองทรัพยากรไปยังท้องถิ่นและผู้กระทำที่ไม่ใช่รัฐ โดยมีการส่งเสริมจาก

กลุ่มองค์กรไม่แสวงผลกำไรระดับนานาชาติ รวมไปถึงการสนับสนุนจากสถาบันทางการเงินระดับโลกอย่าง ธนาคารโลก การสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ นั้นถือเป็นกระบวนการสร้างพื้นที่ทางการตลาดขึ้นมารองรับเพื่อ ทำการแลกเปลี่ยนระหว่างกัน แต่ทว่าการวิพากษ์ถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านกลไกตลาดมีหลายกระแส ตัวอย่างเช่น ความกังวลว่าเป็นการเอื้อเพื่อให้บริษัทมีสิทธิพลต่อพื้นที่ชุมชน ซึ่งแม้จะมีการกล่าวถึงการให้ ชาวบ้านได้มีส่วนร่วม แต่ในระดับโครงสร้างนั้นพวกเขายังไม่ได้มีบทบาทในกระบวนการ หรืออาจมองว่า ชุมชนได้มีสิทธิมีเสียงในพื้นที่การเมืองเพิ่มมากขึ้นจากการเข้าร่วมแต่ในอีกด้านหนึ่งพวกเขาก็พาตนเองเข้าสู่ ระบบตลาดซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยขยายโครงสร้างทางการตลาดให้มากขึ้นเช่นกัน หรือจะเป็นความกังวลใน ด้านกระบวนการเปลี่ยนธรรมชาติให้กลายเป็นสินค้าที่ถูกกล่าวถึงในแง่มูลค่าจะทำให้ชุมชนเปลี่ยนคุณค่าและ ความหมายของทรัพยากรธรรมชาติ มันจะส่งผลต่อไปยังพลวัตทางวัฒนธรรมของชุมชนอีกด้วย และถึงแม้วิถี การอนุรักษ์แนวเสรีนิยมอาจช่วยบรรเทาสถานการณ์การทำลายธรรมชาติที่เกิดขึ้นได้ แต่ความกังวลเกี่ยวกับ ค่าใช้จ่ายและการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นอาจเป็นประเด็นที่ต้องตามแก้ไขในการดำเนินการโครงการต่อไปในอนาคตได้อีกด้วย (Fletcher, 2010)

อย่างไรก็ตามกระแสของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านกลไกตลาดได้รับความสนใจและนำเอา แนวคิดดังกล่าวมาปฏิบัติอย่างแพร่หลายในประเทศกำลังพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมและบรรเทาปัญหา ความยากจนไปพร้อมๆ กัน แต่ทว่าการดำเนินงานเรดด์พลัสที่ผ่านมาในหลายๆ ประเทศมักเกิดปัญหาการ ละเมิดสิทธิชุมชนที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่า ดังนั้นจึงต้องมีการให้ความสำคัญกับการปกป้องสิทธิการครอบ ครองและสิทธิในพื้นที่เมืองที่อาศัยใกล้ชิดกับป่าโครงการเรดด์พลัส โดยต้องมีความชัดเจนด้านสิทธิการครอบ ครองและกฎเกณฑ์ในการปกป้องในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ รัฐจะต้องปกป้องสิทธิชุมชนโดยการทำข้อตกลง ร่วมกัน รวมไปถึงเงื่อนไขรายละเอียดของโครงการ และการจัดสรรผลประโยชน์ในการศึกษาเรื่องการปกครอง สิ่งแวดล้อมรูปแบบใหม่ผ่านคาร์บอนในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หรือการศึกษาหาแนวทาง ดำเนินงานร่วม เพื่อให้การดำเนินงานเรดด์พลัสมีประสิทธิภาพขึ้น(Larson, 2010) การศึกษาพบว่า การ ดำเนินงานเรดด์พลัส โดยเฉพาะในพื้นที่ประเทศกำลังพัฒนาควรมีการวางแผนที่ดี มีลักษณะผสมผสานกัน และเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบทของรัฐ ดังนั้นโครงการเรดด์พลัสควรมีองค์กรหรือหน่วยงานที่เป็นตัวกลาง ประสานงานเพื่อให้เกิดความประสบความสำเร็จ (Dressler, Mahanty, Clendenning & To, 2014) แม้ว่าการออกแบบนโยบายเรดด์พลัสในประเทศกำลังพัฒนา จะให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชนพื้นเมือง ในการตัดสินใจ และเกิดหน่วยงานใหม่ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับคามยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม พันธมิตรที่มีสิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายและอำนาจในการตัดสินใจมากที่สุด คือหน่วยงานจาก ภาครัฐ ซึ่งการทำงานร่วมกันระหว่างทั้งสามองค์กร ระหว่างรัฐ ชาวบ้านและหน่วยงานอื่นๆ ในการกำกับดูแล จะทำให้เกิดการปฏิรูปนโยบายการแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (Brockhaus, Gregorio & Mardiah, 2013) นอกจากความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ แล้วนั้นในการดำเนินการจะต้องมีความยืดหยุ่น และไม่ควรให้ผลประโยชน์แก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ควรมีความเชื่อมโยงอย่างดี ระหว่างวิถีชีวิตท้องถิ่นและการช่วย เหลือในระดับชาติและนานาชาติ เหมือนดังนาฬิกาทราย เมื่อจับคอขวดพลิกไปด้านใดด้านหนึ่ง ทั้งสองฝ่าย สามารถไหลหากันได้ เป็นการสื่อสารจากทั้งสองฝ่าย และเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาในพื้นที่เป็นอย่างดี เกิดการแก้ปัญหาอย่างปราศจากมุมมองที่จำกัด (Evans, Murphy & Jong, 2012) มุมมองเหล่านี้ส่งเสริม ให้แนวคิด NSMD นั้นสร้างแรงจูงใจเชิงการตลาดผ่านการจ่ายค่าตอบแทนเพียงอย่างเดียวไม่ได้ เนื่องจาก ชุมชนมีบริบทที่ซับซ้อนและแตกต่างกัน ในแง่องค์ประกอบเชิงศีลธรรมก็มีความสำคัญที่จะทำให้แนวคิดได้ รับการยอมรับเช่นเดียวกัน

ในบทความนี้ผู้เขียนอธิบายถึงรูปแบบการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแบบใหม่ภายใต้กลไกตลาด โดยอยู่ในรูปแบบของเรดด์พลัส ที่ภาครัฐนำมาใช้เพื่อให้ประชาชนตื่นตัวต่อเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ และตระหนักถึงความสำคัญในการอนุรักษ์ป่าไม้ที่เป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอน ภายใต้การปฏิบัติงานที่รับผิดชอบและถูกออกแบบโดยภาครัฐ ซึ่งเนื้อหาในบทความมาจากการศึกษาและการลงภาคสนามของผู้เขียน ณ ชุมชนบ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ หนึ่งในชุมชนนำร่องที่ดำเนินโครงการเรดด์พลัส ภายใต้การควบคุมของเจ้าหน้าที่จากกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ปฏิบัติการภายใต้พื้นที่ป่าชุมชนที่ได้รับการจัดการโดยชุมชน จึงสนใจศึกษาถึงวิธีการนำแนวคิดเรดด์พลัสเข้าสู่ชุมชนและความคิดเห็นของชาวบ้านต่อแนวคิดดังกล่าว โดยเนื้อหาและประเด็นที่ผู้เขียนทำการศึกษาเป็นเพียงบริบทส่วนหนึ่งของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นภายในช่วงระยะเวลาที่ทำการศึกษา ซึ่งข้อค้นพบอาจมีการเปลี่ยนแปลงและความคลาดเคลื่อนอย่างเป็นพลวัต

กรอบแนวคิดและทฤษฎีวรรณกรรม

บทความนี้ใช้แนวคิดในการวิเคราะห์ 2 แนวทาง ได้แก่

1. แนวคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านกลไกทางเศรษฐกิจ

แนวคิดนี้กล่าวถึงการนำกลไกตลาดมาเป็นแรงจูงใจในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เนื่องจากการจัดการโดยใช้อำนาจของรัฐไม่สามารถทำให้ประชาชนตื่นตัวในการปฏิบัติตามทำให้การจัดการไร้ประสิทธิภาพ จึงได้แสวงหาวิธีการใหม่เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยใช้แนวคิดการปกครองสิ่งแวดล้อมรูปแบบใหม่ที่ไม่ใช้อำนาจรัฐแต่อาศัยพลังขับเคลื่อนของตลาด (Non-State Market-Driven : NSMD) มาประยุกต์เพื่อใช้ดำเนินงาน แนวคิดดังกล่าวเป็นพัฒนาการการจัดการรูปแบบใหม่ที่จะเป็นการสร้างแรงจูงใจให้แก่ประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยการให้เงินทุนแก่ชุมชนท้องถิ่นในการดูแลป่าไม้เป็นการแสดงความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม เพื่อได้รับการรับรองว่าอยู่ในมาตรฐานคุณภาพด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งหากบริษัทผู้ผลิตสินค้าไม่ตระหนักถึงสิ่งแวดล้อมอาจเกิดผลกระทบจากการตัดสินใจการเลิกสนับสนุนไม่ซื้อสินค้าจากผู้บริโภคได้เช่นกัน

NSMD มีองค์ประกอบที่สำคัญ 4 หลักการ (Wittayapak, 2015) ได้แก่ องค์ประกอบแรก NSMD ไม่ใช่อำนาจรัฐในการควบคุมให้ปฏิบัติตามข้อกำหนด ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและเงื่อนไขของแต่ละสถานการณ์ อย่างไรก็ตาม NSMD ไม่สามารถแยกเป็นอิสระออกจากรัฐได้ ในบางครั้งรัฐอาจมีบทบาทเป็นหนึ่งในผู้กระทำ อาจเป็นฝ่ายให้คำแนะนำและที่ปรึกษาและร่วมกำหนดนโยบายต่างๆ ได้ รวมไปถึงเป็นเจ้าของที่ดิน ซึ่งจะต้องให้ความร่วมมือกับการดำเนินงานภายใต้กลไกดังกล่าว กล่าวคือรัฐถูกทำให้เข้าร่วมระบบนั่นเอง สำหรับกรณีที่รัฐใช้อำนาจในการบังคับให้ยอมรับการปฏิบัติตาม ทำให้ไม่สอดคล้องกับกลไกของระบบตลาด จึงทำให้เกิดข้อคำถามถึงผู้คนที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์นั้นเนื่องจากถูกอำนาจรัฐควบคุมหรือจากกลไกทางการตลาด องค์ประกอบที่สอง NSMD มีอำนาจการบังคับใช้ได้รับมาจากการพิจารณาจากสังคมภายนอก การที่ผู้คนในสังคมยอมรับหลักการปกครองสิ่งแวดล้อมผ่านกลไกตลาดโดยหน่วยงานที่ไม่ใช่รัฐ ล้วนอยู่บนพื้นฐานของการได้รับผลประโยชน์ในระบบตลาดและมีความชอบธรรม องค์ประกอบที่สาม NSMD มีอำนาจที่ได้รับมาจากห่วงโซ่อุปทานของสินค้า เป็นการควบคุมผ่านระบบห่วงโซ่อุปทาน ผู้บริโภคจะเป็นผู้ตัดสินใจต่อการสนับสนุนสินค้านั้นๆ โดยพิจารณาตั้งแต่กระบวนการผลิต การแปรรูป การกระจาย และการบริการซึ่งส่งผลให้ผู้ผลิตคำนึงถึงการผลิตสินค้าและการให้บริการที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และองค์ประกอบสุดท้าย NSMD มีเกณฑ์มาตรฐานและการตรวจสอบเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในสินค้าและบริการจะผ่านมาตรฐานที่กำหนด ซึ่งการตรวจสอบนี้เป็นความชอบธรรมของระบบการปกครองสิ่งแวดล้อมผ่านกลไกตลาดโดยหน่วยงานที่ไม่ใช่

รัฐอีกเงื่อนไขหนึ่ง จะเห็นว่าการปกครองในลักษณะดังกล่าวมีความแตกต่างทั้งการใช้อำนาจแบบรัฐที่ใช้กฎหมายควบคุมและการใช้อำนาจทางธุรกิจที่มุ่งแต่แสวงหากำไรสูงสุด แต่เป็นการใช้อำนาจทางการตลาดมาใช้ควบคุมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ภายใต้การใช้กลไกทางเศรษฐกิจเพื่อการจัดการสิ่งแวดล้อม มีการสร้างมาตรการและกลไกของระบบตลาดเพื่อสร้างมาตรฐานสิ่งแวดล้อมผ่านกระบวนการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างตราฉลากนิเวศวิทยา (eco-labeling) หรือการจ่ายค่าตอบแทนการบริการระบบนิเวศ (Payment for Ecosystem Services : PES) รวมไปถึง เรดด์พลัส (Reducing Emission of Deforestation and Forest Degradation and Enhance of Carbon Stocks : REDD+) ที่ผู้เขียนได้เน้นความสำคัญเพื่อให้สอดคล้องกับงานศึกษาและเพื่อทำความเข้าใจต่อรูปแบบการดำเนินงาน เรดด์พลัสนั้นใช้เทคนิคจากอำนาจที่แฝงอยู่ในรูปแบบที่เรียกว่าความชอบธรรมในการทำให้อำนาจยอมรับหลักการและปฏิบัติตาม โดยความชอบธรรมภายใต้แนวคิด NSMD ประกอบไปด้วยผลประโยชน์ที่จะได้รับในทางปฏิบัติจริง (pragmatic) ศีลธรรม (moral) การรับรู้และเข้าใจ (cognitive) (Cashore, 2002) กล่าวคือในด้านการปฏิบัติจริงเป็นการพิจารณาจากผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับ อาจไม่ใช่แค่ในเชิงวัตถุเท่านั้นอาจรวมไปถึงด้านชื่อเสียงและการยอมรับจากสังคมอีกด้วย ส่วนในด้านศีลธรรมนั้นเป็นการคำนึงถึงระบบคุณค่าหรือความชอบธรรมเป็นเสมือนบรรทัดฐานทางสังคมที่ถูกยอมรับจากผู้ที่ได้รับผลประโยชน์และผู้ที่ได้รับผลกระทบในสังคมวงกว้างและถูกพิจารณาให้ส่งผลต่อช่วงเวลาในระยะยาวต่อไป ซึ่งความชอบธรรมดังกล่าวจะถูกพิจารณาในแง่ของสิ่งที่ควรปฏิบัติและสิ่งที่ควรละเว้นหรือสิ่งที่เหมาะสมและไม่เหมาะสม เป็นต้น และด้านการรับรู้และเข้าใจนั้นเป็นการทำให้หมดการตั้งคำถามต่อการดำเนินงานเนื่องจากถูกทำให้เข้าใจและรับรู้ในความรู้ของความจริงชุดใหม่ที่จะนำมาปฏิบัติซึ่งจะถูกเผยแพร่ขยายการรับรู้ในวงกว้างต่อไป จะเห็นได้ว่าการใช้แค่แรงจูงใจจากผลตอบแทนเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอที่จะทำให้ประชาชนปฏิบัติตามโดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนที่มีวิถีชีวิตสัมพันธ์กับป่าไม้จะต้องทำให้พวกเขาไม่เสี่ยงต่อการถูกละเมิดวิถีชีวิต ประเพณีและความเชื่อ ยิ่งไปกว่านั้นหากคนในชุมชนเป็นผู้ปกป้องดูแลพื้นที่ป่าไม้โดยตนเองแล้วการดำเนินการยังต้องให้ความสำคัญกับบทบาทการมีส่วนร่วมของชาวบ้านทั้งการร่วมตัดสินใจและการร่วมทำกิจกรรม ดังนั้นในการแนะนำเรดด์พลัสให้กับชุมชนอาจเริ่มต้นจากการทำให้ชาวบ้านเชื่อมั่นต่อการให้สิทธิชุมชนในเชิงศีลธรรม

แนวคิด NSMD จึงเป็นเสมือนสถาบันการปกครองโดยนำเอาบรรทัดฐานทางสิ่งแวดล้อมและสังคมมาเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบตลาดโลก โดยได้รับอำนาจและความชอบธรรมจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งการควบคุมเป็นอำนาจที่มาจากการแสดงความรับผิดชอบด้านสิ่งแวดล้อมและสังคม (Wittayapak, 2015) โดยการที่บริษัทผู้ผลิตสินค้าที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการปล่อยคาร์บอน จะชดเชยปริมาณคาร์บอนที่ปล่อยออกไป โดยการไถ่ถอนแทนให้แก่ผู้ดูแลรักษาหรือขยายพื้นที่ป่าไม้ที่ใช้ในการกักเก็บคาร์บอน ซึ่งผลประโยชน์นั้นมิได้มีเพียงแค่บริษัทผู้ผลิตสินค้าที่ได้บรรเทาความผิดจากการปล่อยคาร์บอนหรือผู้ดูแลป่าไม้ที่ได้รับเงินทุนสนับสนุนเท่านั้น ยังเป็นการช่วยเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้มากขึ้นอีกด้วย อย่างไรก็ตามการใช้แรงจูงใจโดยการจ่ายเงินถูกมองว่าเป็นกระบวนการทำให้สิ่งแวดล้อมกลายเป็นสินค้าที่ซื้อขายแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย และถึงแม้ในการปฏิบัติกรมักกล่าวถึงการให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน แต่สิ่งที่ชุมชนสมควรจะได้รับนั้นเหมาะสมแล้วหรือไม่ หรือวิธีการเหล่านี้เป็นเพียงกระบวนการที่ใช้อำนวยความสะดวกแก่การทำให้ประชาชนนั้นมองไม่เห็นความสัมพันธ์ทางอำนาจที่จะเกิดขึ้น

2. แนวคิดการปกครองชีวญาณทางด้านสิ่งแวดล้อม

แนวคิดการปกครองชีวญาณทางด้านสิ่งแวดล้อม เป็นแนวคิดการปกครองของรัฐสมัยใหม่ที่ไม่สนใจเรื่องการใช้อำนาจโดยตรง เนื่องจากเห็นว่ารัฐเป็นสถาบันที่มีพลังอำนาจอยู่นอกตัวคนขณะที่การปกครองชีวญาณเป็นการปกครองที่มีพลังอำนาจบังคับอยู่ภายในสภาวะจิตใจ โดยสร้างความหมายหรือวาทกรรมขึ้นมา และใช้ควบคุมตนเองซึ่งเป็นลักษณะของการปกครองตัวเองด้วยจิตสำนึก (Kanjapanan, 2012) โดยการปกครองชีวญาณทางด้านสิ่งแวดล้อม

แวดล้อม มุ่งเน้นไปที่ตัวแทนของการปกครองเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญและมีความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม โดยสร้างมุมมองและเงื่อนไขของความรู้เพื่อเข้าแทรกแซงและจัดการ มีจุดมุ่งหมายไปที่การจัดการปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของประชาชนโดยขึ้นอยู่กับการกระจายของอำนาจและการฝึกความรู้ในหมู่ของผู้กระทำที่สร้างเครือข่ายการกระจายอำนาจโดยองค์กรรัฐ ดังเช่นการกระทำผ่านแนวคิด A conduct of conduct ที่อยู่ภายใต้แนวคิดการปกครองชีวญาณของฟูโกต์ เป็นกระบวนการควบคุมการปฏิบัติของประชาชน เป็นการมุ่งมั่นที่จะต้องการพัฒนาผู้อื่นโดยผู้กระทำมีการวางแผนและจุดมุ่งหมายเป็นที่เรียบร้อยแล้ว เช่น ในด้านเศรษฐกิจคุณภาพชีวิต ซึ่งจะรวมไปถึงด้านสิ่งแวดล้อมด้วย และเพื่อจะทำให้การดำเนินการนั้นง่ายหรือลุล่วงสำเร็จจะต้องมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมกลุ่มเป้าหมายให้คล้อยตาม โดยสร้างความเชื่อและแรงจูงใจ ทำให้ง่ายต่อการควบคุมโดยไม่ใช้กำลังและใช้กฎหมายบังคับให้ปฏิบัติ จึงเป็นรูปแบบของเทคนิคการปกครองอย่างหนึ่งที่ใช้ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจกับความรู้ ทำให้ประชาชนปราศจากข้อสงสัย ส่งผลต่อการดำเนินการสำเร็จลุล่วงเป็นไปดังที่ได้กำหนดไว้ได้ (Li, 2007)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าพัฒนาการของการแสวงหาวิธีการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้ริเริ่มตั้งแต่การเลือกใช้แนวคิดป่าชุมชน ซึ่งในการศึกษาเรื่องป่าชุมชนในฐานะเทคโนโลยีอำนาจควบคุมชุมชนในเขตป่าขึ้นใหม่? (On-prom, 2011) เห็นว่าป่าชุมชนเป็นเทคนิคการใช้อำนาจของรัฐในการควบคุมและจัดการทรัพยากรป่าไม้และชาวบ้าน เป็นการจัดการความสัมพันธ์กับชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับป่าไม้ โดยทำให้รู้สึกว่าได้รับการยอมรับจากรัฐ ในการจัดการดูแลป่าไม้โดยชุมชนเอง ป่าไม้เป็นภารกิจที่ชุมชนต้องคอยรักษาไว้เนื่องจากต้องพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากผืนป่าเหล่านั้น แนวคิดดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนหยุดการวิพากษ์เจ้าหน้าที่รัฐต่อนโยบายการจัดการป่าแบบรวมศูนย์ ทั้งๆ ที่การจัดการทรัพยากรป่าไม้มองรวมศูนย์การควบคุมไว้ที่ภาครัฐคงเดิม ส่วนตัวอย่างการใช้แนวคิดการปกครองชีวญาณด้านสิ่งแวดล้อมกรณี World watch institute ได้เผยแพร่ประเด็นทางสิ่งแวดล้อมในประเด็นการทำให้สังคมมีสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน โดยมีการให้ความหมายสิ่งแวดล้อมจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นจริงและความรู้ทางวิชาการสร้างความเป็นผู้กระทำทางด้านสิ่งแวดล้อม (environmental subjectivity) ในหมู่ประชาชนขึ้นเพื่อกระตุ้นประชาชนให้เกิดการตระหนักถึงการเกิดปัญหาทางธรรมชาติและเรียกร้องให้เกิดการแก้ไข วิธีการอาจเลือกใช้คำสั้นๆ เป็นตัวแทนที่ทำให้รู้สึกถึงสิ่งที่มีมากกว่าคำว่าสิ่งแวดล้อม กล่าวคือทำให้เห็นภาพองค์รวมในค่านิยามนั้นๆ เป็นภาพที่เกิดขึ้นตรงกันในความคิดของผู้รับรู้ซึ่งจะสามารถโยงไปถึงคำอื่นๆ เช่นคำว่าธรรมชาติ การอนุรักษ์ หรือนิเวศวิทยา ซึ่งการสร้างความเป็นผู้กระทำทางสิ่งแวดล้อมนี้เป็นเหมือนศิลปะในการปกครองหนึ่งซึ่งเทคนิคนี้มีเป้าหมายข้างต้นคือประชาชนผู้รับรู้และนำความสมเหตุสมผลเข้าสู่การจัดการชีวิตประจำวันประสานกันเป็นกลไกสู่ความมั่นคง (Timothy, 1995)

ผู้เขียนจึงใช้แนวคิดการปกครองชีวญาณทางด้านสิ่งแวดล้อม ในการทำความเข้าใจเทคนิคที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการทำให้ชาวบ้านยอมรับหลักการเรดด์พลัส โดยผ่านการให้การศึกษาจากผู้เชี่ยวชาญที่มาจากภาครัฐ

วิธีการดำเนินการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีพื้นที่ศึกษาได้แก่ชุมชนบ้านหัวทุ่ง หมู่ที่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ที่เป็นหนึ่งในชุมชนนำร่องการปฏิบัติการโครงการเรดด์พลัสของประเทศไทย โดยเก็บข้อมูลการวิจัยอยู่ในช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2559 ถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2559 ใช้เทคนิควิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่โครงการเรดด์พลัสจากสำนัก

บริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 (เชียงใหม่) กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช การวิเคราะห์เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากปรากฏการณ์และข้อมูลจากภาคสนามจากการวิจัย และนำมาจัดกลุ่มข้อมูลให้สัมพันธ์กับแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุปในแต่ละประเด็นการศึกษา

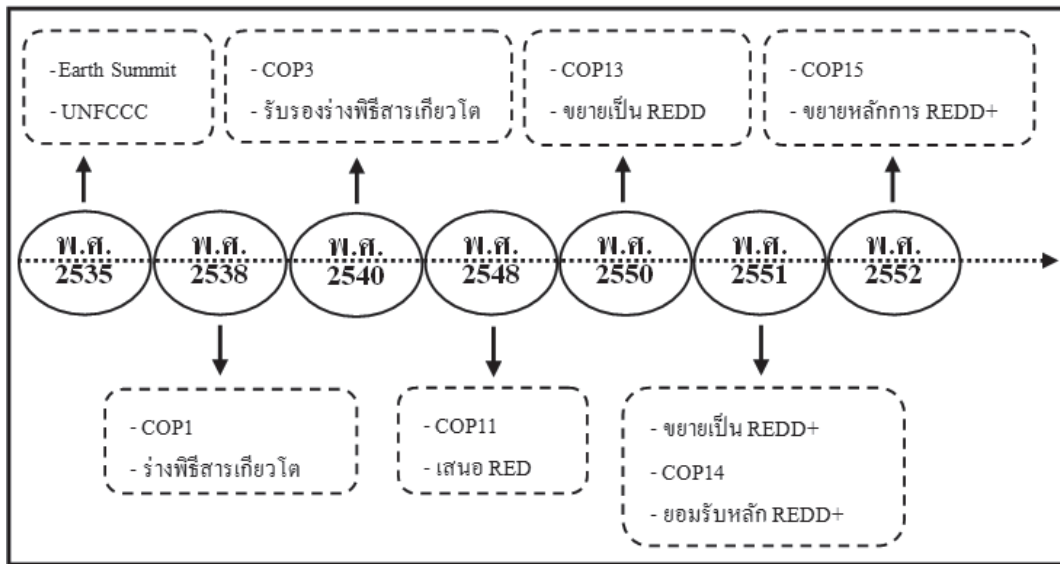
ผลการศึกษา

จากการศึกษาเอกสารและการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการเรดด์พลัสจากสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 (เชียงใหม่) กรมอุทยานฯ และชาวบ้านบ้านหัวทุ่ง อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ ผู้วิจัยได้พิจารณาผลการศึกษาเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกกล่าวถึงพัฒนาการของแนวคิดเรดด์พลัสและการนำแนวคิดดังกล่าวเข้ามาดำเนินการในชุมชน โดยได้ศึกษาเทคนิควิธีการที่รัฐได้ทำการปฏิบัติการ และส่วนที่สองเป็นความคิดเห็นของชาวบ้านต่อการนำแนวคิดเรดด์พลัสเข้ามาปฏิบัติการในชุมชน

1. เรดด์พลัสในชุมชนบ้านหัวทุ่ง ต.เชียงดาว อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่

จากการศึกษาการดำเนินการโครงการเรดด์พลัสในชุมชนบ้านหัวทุ่ง แบ่งประเด็นผลการศึกษาเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ พัฒนาการของเรดด์พลัสและการเตรียมความพร้อมเพื่อดำเนินการโครงการเรดด์พลัสในชุมชนบ้านหัวทุ่ง

1.1 พัฒนาการของแนวคิดเรดด์พลัสริเริ่มตั้งแต่การประชุม Earth Summit ปี พ.ศ. 2535 ถูกจัดขึ้นที่ประเทศบราซิล ได้มีการทำอนุสัญญาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (United Nations Framework Convention on Climate Change : UNFCCC) เพื่อกำหนดปริมาณก๊าซเรือนกระจกให้ชั้นบรรยากาศอยู่ในระดับที่ปลอดภัย โดยทุกประเทศภาคีอนุสัญญาฯ จะมีพันธกิจในการดำเนินการความรับผิดชอบร่วมกัน โดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การจัดทำรายงาน การจำกัดหรือห้ามดำเนินการกิจกรรมที่มีส่วนในการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เพื่อลดความเสี่ยงและป้องกันผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ รวมไปถึงการให้ความช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาด้วยต่อมาปี พ.ศ. 2538 มีการร่างพิธีสารเกียวโต ในการประชุมรัฐภาคีอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Conference of the Parties : COP) ครั้งแรก และได้มีการรับรองร่างพิธีสารเกียวโต ในการประชุม COP3 เป็นการตกลงเกี่ยวกับการลดปริมาณก๊าซเรือนกระจก ในการประชุมครั้งต่อไป มา มีการร่วมกันหาวิธีต่างๆ เพื่อช่วยลดปริมาณก๊าซเรือนกระจก อย่างเช่น กลไกการพัฒนาที่สะอาด (Clean Development Mechanism : CDM) จนในการประชุม COP11 ได้มีการเสนอและเห็นชอบในแนวคิดเรด (Reducing Emissions from Deforestation : RED) ต่อมา มีการขยายแนวคิด RED เป็น REDD ในการประชุม COP13 ซึ่ง D ตัวที่สองหมายถึง forest degradation และแนวคิดดังกล่าวถูกทำให้เป็นกลไกอิสระออกจาก CDM โดยมีหลักการที่สำคัญคือ ให้ประเทศกำลังพัฒนารักษาและเพิ่มพื้นที่ป่า โดยผู้ที่ดูแลป่าจะได้รับผลตอบแทน ถือเป็นกลไกที่สร้างแรงจูงใจเชิงบวกในการเพิ่มพื้นที่การกักเก็บคาร์บอน ส่วนพลัส (Plus : +) นั้นถูกเสริมขึ้นได้เพิ่มกิจกรรมเพื่อการกักเก็บคาร์บอน การฟื้นฟูระบบนิเวศ การอนุรักษ์ป่าที่มีการจัดการอย่างยั่งยืน ถูกเสนอในการประชุม Bangkok Climate Change Conference ในปี พ.ศ. 2551 และหลักการเรดด์พลัสได้รับการรับรองในปีเดียวกัน ต่อมาที่การประชุม COP14 ได้มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อโครงการเตรียมความพร้อม การจัดทำบันทึกและแผนงานที่จะดำเนินโครงการเรดด์พลัส

ภาพที่ 1 เส้นเวลาของพัฒนาการแนวคิดเรดด์พลัส

ในประเทศไทยนั้น เรดด์พลัสถูกกำหนดให้เป็นยุทธศาสตร์ขั้นหนึ่งที่ต้องดำเนินการให้เป็นโครงการนำร่อง ได้จัดตั้งคณะกรรมการทำงานเฉพาะกิจด้านเรดด์พลัส ในปี พ.ศ. 2554 โดยมีอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช เป็นประธาน และอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศด้านวิชาการ

1.2 การเตรียมความพร้อมเพื่อดำเนินการโครงการเรดด์พลัสในชุมชนบ้านหัวทุ่ง ในช่วงปี พ.ศ. 2555 คณะทำงานได้พิจารณาเลือกชุมชนนำร่องเพื่อดำเนินการเรดด์พลัส และมีการส่งเจ้าหน้าที่เข้าสู่ชุมชน จัดกิจกรรมเตรียมความพร้อมเพื่อจะดำเนินการโครงการได้อย่างมีประสิทธิภาพ และในปีเดียวกันนี้ กลุ่มงานวิชาการจากสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 (เชียงใหม่) ได้จัดหาชุมชนเพื่อดำเนินการเรดด์พลัสเป็นชุมชนนำร่องในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีนักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 (เชียงใหม่) เป็นหัวหน้าทีมผู้รับผิดชอบโครงการเรดด์พลัส ซึ่งหัวหน้าทีมมีวิสัยทัศน์ด้านงานกิจการป่าไม้จะยั่งยืนได้ต้องมาจากการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยชุมชนจะต้องเป็นผู้คิด ผู้พูด ผู้ทำ และได้รับผลประโยชน์ ประกอบกับมีความรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ทำด้วย นอกจากนั้นหัวหน้าทีมมีแนวคิดการปฏิบัติงานโดยให้ความสำคัญแก่ชุมชนเป็นหลักและมีเป้าหมายที่ต้องการกระจายรายได้ให้แก่ชุมชนให้มากที่สุดและต้องการให้มีการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยให้ความเห็นว่า

“ผมคิดว่าจะทำอย่างไรให้ชุมชนได้เงินมากที่สุดและมั่นคงสอดคล้องกับเรดด์พลัส โดยตั้งเป็นอุดมการณ์ว่าจะดึงเงินมาให้คนที่ดูแลป่า และมองในด้านการวิจัยเชิงวิชาการจากประสบการณ์งานกิจการป่าไม้จะยั่งยืนได้เพราะการมีส่วนร่วม” (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการเรดด์พลัสบ้านหัวทุ่ง ตำแหน่งนักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2559)

กลุ่มงานวิชาการ สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 (เชียงใหม่) ได้พิจารณาให้ชุมชนบ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพื้นที่ดำเนินงาน เนื่องจากมีการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนโดยตนเอง การจัดตั้งป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ผู้นำชุมชนคนแรกของบ้านหัวทุ่งมี

อุดมการณ์ในการอนุรักษ์ป่าไม้ และขณะเดียวกันเป็นช่วงที่เกิดกระแสการเรียกร้องสิทธิการจัดการป่าไม้โดยชุมชน จึงจัดการประชุมเพื่อพิจารณาด้านการจัดการป่าชุมชน อย่างไรก็ตามเรื่องป่าชุมชนเป็นแนวคิดใหม่ในขณะนั้น ซึ่งมีทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย ซึ่งผู้ที่ไม่เห็นด้วยส่วนใหญ่มีมุมมองว่าจะไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าไม้ได้อีก แต่ด้วยความพยายามผลักดันของผู้นำชุมชนทำให้เกิดกลุ่มป่าชุมชนบ้านหัวทุ่งขึ้นในระยะเริ่มต้นมีหน่วยงานจากภาครัฐและเอกชนเข้ามาให้ความรู้เรื่องการจัดการป่า การดูแลทรัพยากร โดยขอบเขตพื้นที่ในการจัดการป่าชุมชนของบ้านหัวทุ่ง พื้นที่ประมาณ 4,000 ไร่ ส่วนด้านกฎระเบียบของป่าชุมชนมีการออกแบบโดยชุมชนซึ่งมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้คอยแนะนำให้ความรู้ ความเหมาะสมในสิ่งที่ควรปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ เช่น ร่วมกันปลูกป่า การทำแนวกันไฟ การเดินสำรวจป่า การทำพิธีขอขมา และการทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ การจัดทำแหล่งศึกษาเส้นทางธรรมชาติป่าชุมชน การทำงานร่วมกันกับเครือข่ายป่าชุมชนอื่นๆ เป็นต้น รวมไปถึงการประยุกต์ความเชื่อของท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการป่าไม้ควบคู่ไปกับกฎระเบียบด้วย

สำหรับการกำหนดบทลงโทษของผู้ที่กระทำความผิดในพื้นที่ป่าชุมชนก็มาจากการพิจารณาภายในชุมชน ซึ่งเป็นความผิดจากการตัดไม้ ล่าสัตว์ เผ้วถางป่า เผาป่า การหาของป่าเพื่อการค้าขาย โดยจะลงโทษเป็นการปรับเงินและนำเงินเข้าสู่กองทุนของชุมชนส่วนของกลางจะถูกยึดของให้เป็นส่วนของกลางของชุมชน ส่วนด้านการใช้สอย อนุญาตให้ชาวบ้านเก็บพืช ผัก สมุนไพร และของป่าได้โดยมิให้นำออกไปนอกชุมชนหรือทำการค้า การตัดไม้ก็เช่นเดียวกันสามารถตัดเพื่อนำมาใช้ในครัวเรือนได้แต่มิให้ตัดเพื่อการค้าขาย ซึ่งต้องแจ้งและได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการป่าชุมชนก่อนและจะต้องปลูกต้นไม้ทดแทนด้วย จากการจัดการป่าชุมชนด้วยตนเองอย่างมีประสิทธิภาพจึงทำให้ชุมชนบ้านหัวทุ่งถูกพิจารณาให้เป็นชุมชนที่มีศักยภาพเป็นชุมชนนำร่องในการดำเนินการให้ประสบผลสำเร็จเพื่อจัดทำรายงานเสนอขอทุนสนับสนุนในการทำโครงการเรดด์พลัสในชุมชนอื่นๆ ต่อไป ซึ่งเจ้าหน้าที่ที่มีความเชื่อมั่นต่อการปฏิบัติงานในชุมชน โดยกล่าวว่า

“ผมเชื่อว่าชุมชนทำได้ แต่เราต้องเตรียมชุมชน ต้องให้ความรู้ชุมชน และแน่นอนต้องดูภาพรวมของแต่ละชุมชน บางชุมชนพร้อมบางชุมชนยังไม่พร้อมถ้าเขาไม่พร้อมเราก็ต้องไปสร้างให้พวกเขาพร้อม” (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการเรดด์พลัสบ้านหัวทุ่ง ตำแหน่งนักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2559)

ในการเข้าพื้นที่ไปยังชุมชนเพื่อสร้างความเข้าใจถึงแนวคิดและหลักการปฏิบัติงานซึ่งในขั้นต้นเป็นการปรึกษากับผู้นำชุมชน โดยนำเสนอวัตถุประสงค์ของโครงการและผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับการตอบแทนเป็นเงินที่จะสามารถนำไปต่อยอดเป็นทุนในการพัฒนาชุมชนต่อไปได้ และหากการดำเนินงานไม่เป็นที่พอใจหรือส่งผลกระทบแก่ชุมชนสามารถบอกยกเลิกการดำเนินงานได้โดยทันที เจ้าหน้าที่ให้สัมภาษณ์ว่า

“ผมได้อธิบายแนวคิดเรดด์พลัสและการได้รับมอบหมายให้ทำงานนี้ และบอกว่าผมเป็นบุคคลที่มีตัวตน เป็นเจ้าหน้าที่ราชการ ผมอยากทำให้เขามั่นใจ และบอกว่าหากดำเนินการแล้ว ชุมชนเห็นว่าโครงการไม่ดี ไม่ชอบสามารถบอกผมได้ว่าให้ยุติการดำเนินการได้เลย จะไม่ผูกมัด และการทำงานของผมมีความโปร่งใสตรวจสอบได้” (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการเรดด์พลัสบ้านหัวทุ่ง ตำแหน่งนักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ วันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2559)

ด้านผู้นำชุมชนให้ความคิดเห็นต่อโครงการเรดด์พลัสว่าการที่โครงการดำเนินการภายใต้ความรับผิดชอบโดยองค์กรรัฐ ทำให้เกิดความเชื่อมั่นและคิดว่าเงินทุนที่ได้รับการสนับสนุนจะเป็นประโยชน์แก่ชุมชนโดยให้สัมภาษณ์ว่า

“ที่เรดด์พลัสเข้ามาโดยกรมอุทยานฯ ก็คิดว่าเขาจะมาช่วยพัฒนา ก็คิดว่าจะได้เงินสนับสนุนมาคนบ้านหัวทุ่งไม่ใช่คนรวย ส่วนใหญ่ก็ฐานะปานกลาง แต่เราก็ปลูกฝังเรื่องดูแลป่า ถ้าเข้ามาแล้วไม่มีประโยชน์

ชาวบ้านก็คงไม่เอาด้วย แต่ เรดด์พลัส มีแรงจูงใจเป็นเงินสิบล้านร้อยล้าน ชาวบ้านก็มองว่าอยากได้เงินมาช่วยสนับสนุน พวกเขาคิดว่าเป็นผลพลอยได้จากการที่พวกเขาดูแลป่าอยู่แล้ว” (สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนบ้านหัวทุ่ง วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2559)

โดยหลังจากที่ผู้นำชุมชนนำวาระดังกล่าวเข้าที่ประชุมของชุมชน และได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการชุมชนแล้ว ทางเจ้าหน้าที่จึงได้เริ่มดำเนินการจัดกิจกรรมเตรียมความพร้อมแก่ชุมชนในปี พ.ศ. 2555

2. มุมมองของชาวบ้านต่อการปฏิบัติการโครงการเรดด์พลัสในชุมชนบ้านหัวทุ่ง

ผลการศึกษาด้านมุมมองของชาวบ้านต่อการปฏิบัติการโครงการเรดด์พลัส ผู้เขียนจะแบ่งเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงเริ่มเข้ามาของโครงการและช่วงที่เจ้าหน้าที่ได้เริ่มดำเนินการกิจกรรมการวางแผนตัวอย่างวิจัยเพื่อเก็บข้อมูลปริมาณคาร์บอน ซึ่งจะเห็นความคิดเห็นของชาวบ้านในช่วงเวลาหนึ่งขณะที่ผู้เขียนทำการเก็บข้อมูลสนามเท่านั้น

2.1 ช่วงเริ่มแรกของโครงการเรดด์พลัสในชุมชนบ้านหัวทุ่ง จากการดำเนินกิจกรรมการฝึกอบรมหลักสูตรการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับโครงการเรดด์พลัส พบว่ามีทั้งชาวบ้านผู้เห็นด้วยและผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดเรดด์พลัส โดยชาวบ้านผู้เห็นด้วยมีความคิดเห็นด้านผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับทั้งด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ การได้รับเงินทุนและการร่วมงานกับเจ้าหน้าที่รัฐ โดยให้ความคิดเห็นว่า

“ในตอนแรกที่เจ้าหน้าที่เข้ามา ผมก็เข้าใจและเห็นด้วยเลยนะ เพราะทำงานด้านอนุรักษ์ป่าชุมชนอยู่แล้ว แต่บางคนเขายังไม่เข้าใจก็มีขัดแย้งกัน เขาว่าจะเอาป่าไปขายกิน แต่ผมก็บอกเขาว่าป่าของเราที่ตั้งอยู่ตรงนี้จะไม่มีใครมาเอาไปได้อย่างไร มีการพูดคุยกันหลายครั้งกว่าจะเข้าใจกัน ไม่ได้ตกลงร่วมโครงการกันทันทีเลยในตอนแรก” (สัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านหัวทุ่ง วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2559)

ส่วนผู้ที่ยังไม่เห็นด้วยต่อการนำเรดด์พลัสเข้ามาปฏิบัติในชุมชนช่วงเริ่มแรก เนื่องจากไม่มีความเข้าใจในหลักการเรดด์พลัสจึงทำให้เกิดความกังวลในด้านสิทธิการละเมิดวิถีชีวิตด้านการเข้าถึงพื้นที่และการใช้สอยในบริเวณป่าชุมชน โดยให้ความเห็นที่ว่า

“ที่แรกตอนโครงการเข้ามายังไม่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้ ก็สงสัยกับหลักการ เป็นการซื้อขายอากาศหรือ? ต่างประเทศเขาจะมาซื้อหรือ? หากวันหนึ่งเขามาตรวจสอบแล้วต้นไม้แล้วมันขาดไป 1 ต้น เราจะไม่ปรับหรือไม่ว่า? ก็คิดมากแบบชาวบ้าน แต่ก็มีชาวบ้านที่เข้าใจแนวคิดนี้มาช่วยอธิบายจึงเข้าใจมากขึ้น อีกทั้งเจ้าหน้าที่ก็เข้ามาพูดคุยหลายครั้งกว่าจะเข้าใจกัน” (สัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านหัวทุ่ง วันที่ 5 พฤษภาคม พ.ศ. 2559)

จากการดำเนินกิจกรรมโครงการฝึกอบรมการเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับโครงการเรดด์พลัสให้แก่ชุมชน โดยมีนักวิชาการด้านป่าไม้เป็นวิทยากรผู้ให้ความรู้ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ การชี้แจงความเป็นมาและความสำคัญของโครงการ เรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศด้านป่าไม้ เรื่องหลักการเรดด์พลัส และการเสวนาการเตรียมความพร้อมและการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อจัดทำแผนการปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับบริบทของชุมชน กิจกรรมการจัดอบรมดังกล่าวได้สร้างองค์ความรู้เรดด์พลัสให้แก่ชุมชนได้ โดยพบว่าชาวบ้านสามารถเข้าใจหลักการเรดด์พลัสในเบื้องต้น ให้ความคิดเห็นว่าเป็นโครงการจ่ายค่าตอบแทนให้แก่ผู้ดูป่าเพื่อเป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอนและสร้างความตระหนักถึงปัญหาสภาวะโลกร้อน ทำให้เกิดความรู้สึกร่วมและอยากมีส่วนร่วมบรรเทาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ชาวบ้านให้สัมภาษณ์ว่า

“ในตอนนั้นโลกมันร้อนขึ้น บ้านเรามีป่า เราสามารถเอากากเก็บคาร์บอนที่ป่าของเราไปให้เขา เขาก็จะเอาเงินแลกเปลี่ยนกลับมาให้เรา ทางชุมชนเห็นว่าการดูแลป่า ก็ต้องใช้งบประมาณใช้จ่าย และการจ่ายเงินของโครงการจะขึ้นตรงจากกรมอุทยานฯ มาที่ชุมชนของเราเลย” (สัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านหัวทุ่ง วันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559)

“เขามาพูดถึงประเด็นโลกร้อนว่าบ้านเมืองเรามันร้อนขึ้น พูดถึงเรื่องคาร์บอน พูดถึงอนาคตที่เราจะทำอย่างไรกันเมื่อเกิดวิกฤตเหล่านี้ การทำแปลงตัวอย่างวิจัยเรดด์พลัสในบ้านหัวทุ่งนี้จะได้ผลหรือเปล่าก็คงต้องทดลองทำกันดูก่อน” (สัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านหัวทุ่ง วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2559)

จะเห็นได้ว่าการใช้เทคนิคการให้การศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศสามารถทำให้เกิดการคล้อยตามได้ เนื่องจากเห็นว่ามีความเป็นวิทยาศาสตร์ มีเหตุผล และพิสูจน์เชิงประจักษ์ได้

2.2 ในช่วงที่เจ้าหน้าที่ดำเนินกิจกรรมการวางแผนตัวอย่างวิจัยเพื่อจัดทำระบบติดตามการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้และเก็บข้อมูลด้านวิทยาศาสตร์ ได้ใช้เทคนิควิธีการทางวิชาการด้านป่าไม้ มีการกำหนดแปลงวิจัยตัวอย่างขนาด 1 ไร่ จำนวน 15 แปลง วางกระจายทั่วพื้นที่ป่า โดยแบ่งตามลักษณะประเภท 3 ประเภท ได้แก่ หมู่ต้นไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ปานกลาง และต่ำ ในการปฏิบัติงานเจ้าหน้าที่ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมด้วยการให้ชาวบ้านเป็นผู้ช่วยในการทำงาน ในการช่วยวางแผนตัวอย่างการวิจัย การเก็บข้อมูลจากแปลงตัวอย่างการวิจัย เป็นต้น โดยการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวชาวบ้านให้ความคิดเห็นต่อการดำเนินการว่า ไม่ได้ถูกกีดกันการเข้าไปใช้สอยทรัพยากรป่าไม้จากป่าชุมชนอย่างที่เคียดแค้นและโครงการไม่ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตในขณะนี้ โดยให้สัมภาษณ์ว่า

“บางคนที่ไม่ยอมรับนั้นเขาบอกว่า จะขุดหนองก็ได้ หาเห็ดก็ได้ จะโดนจับแต่ตอนนี้ก็เข้าใจแล้วว่าเขามาดูแลจริงๆ มีการแบ่งหน้าที่กันทำ กระจายหน้าที่กัน” (สัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านหัวทุ่ง วันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559)

“วิถีชีวิตของเราก็เป็นเหมือนเดิมนี้แหละไม่ได้เปลี่ยนแปลงอะไร แต่เขามาในแนวทางของเขา ขอแค่แปลงที่เขาล้อมศึกษาไว้เพียงเท่านั้นเอง” (สัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านหัวทุ่ง วันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2559)

แม้ว่าในช่วงเวลาที่ผู้เขียนศึกษาอยู่ เงินทุนสนับสนุนโครงการเรดด์พลัสมีจำนวนที่จำกัดทำให้ไม่เพียงพอต่อการดำเนินงานในกิจกรรมต่างๆ ตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ เนื่องจากสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศไทย ซึ่งมีการจัดทำรายงานเสนอขอทุนไป และจะได้รับเงินทุนสนับสนุนภายในต้นปี พ.ศ. 2558 แต่ทว่าประเทศไทยเกิดเหตุการณ์ทางการเมืองในปี พ.ศ. 2557 คือการรัฐประหารในประเทศไทย โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เหตุการณ์ครั้งนี้ส่งผลให้นานาชาติแสดงความกดดันต่อประเทศไทย รวมทั้งระงับความช่วยเหลือและการติดต่ออย่างเป็นทางการในระดับนานาชาติส่งผลให้สถาบันทางการเงินชะลอการให้เงินทุนไปก่อน ทางกรมอุทยานฯ จึงแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยลดพื้นที่การดำเนินการซึ่งที่จังหวัดเชียงใหม่ จะดำเนินงานที่บ้านเมืองอาจ อำเภोजอมทอง แต่ด้วยชุมชนบ้านหัวทุ่งมีความพร้อมที่จะดำเนินโครงการต่อ จึงมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อนำมาปฏิบัติงานต่อไป ซึ่งเจ้าหน้าที่ดำเนินการในกิจกรรมการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย โดยในช่วงปี พ.ศ. 2557 - 2559 เป็นช่วงของการวางแผนตัวอย่างการวิจัยและช่วงเก็บข้อมูลจากแปลงตัวอย่างการวิจัย ชาวบ้านมีส่วนร่วมในกิจกรรมดังนี้ การวางแผนตัวอย่างการวิจัยการทำงานจะประกอบไปด้วย เจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมดูแล ผู้จับพิกัดด้วยสัญญาณดาวเทียม คนนำทางที่ชำนาญพื้นที่ ผู้รู้จักพันธุ์ไม้สามารถจำแนกชนิดของพันธุ์ไม้ได้ ผู้วางแผนตัวอย่างการวิจัย ผู้ติดป้ายหมายเลขต้นไม้เนื่องจากต้นไม้จะต้องมีเลขประจำตัวเพื่อการติดตามการเปลี่ยนแปลงและผู้ทำสัญลักษณ์สีเป็นแนวคาดสีต้นไม้สำหรับหมายตำแหน่งวัดขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของต้นไม้ที่ระดับอก ในส่วนของอุปกรณ์ที่ใช้มีดังนี้ เชือกฟางหรือเชือกที่เห็นสีได้ชัด และมีความทนทานใช้เพื่อการวางขอบเขตของแปลงตัวอย่างการศึกษา ไม้หลักหรือเสาหลักเพื่อเป็นเสาหลักของขอบเขตแปลง เข็มทิศและเครื่องระบุตำแหน่งพิกัดดาวเทียมบนพื้นโลกเพื่อใช้จับพิกัดแปลงตัวอย่างการศึกษา เป็นต้น ซึ่งการเก็บข้อมูลจากแปลงตัวอย่างการวิจัยในช่วงแรกจะเป็นเจ้าหน้าที่เป็นผู้เข้าไปเก็บข้อมูล ส่วนชาวบ้านนั้นเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมดังกล่าว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2559 โดยกิจกรรมจะมีการติดตามเจ้าหน้าที่เข้าไปเก็บตัวอย่างซากใบไม้หล่นและวัดขนาดของต้นไม้ตามช่วงระยะเวลาที่กำหนดไว้ โดยมีการจ่าย

คำตอบแทนสำหรับผู้ช่วยเจ้าหน้าที่เก็บข้อมูลจากกิจกรรมดังกล่าว ถึงแม้ว่าการจ้างงานจะยังอยู่ในกลุ่มชาวบ้านที่มีความรู้และความเข้าใจวิธีการปฏิบัติงาน แต่ในอนาคตเจ้าหน้าที่ได้คาดหวังว่ากลุ่มคนเหล่านี้จะเป็นพี่เลี้ยงให้แก่ชาวบ้านคนอื่นๆ ในการปฏิบัติงานได้

อย่างไรก็ตามการปฏิบัติงานโครงการเรดด์พลัส ณ ช่วงระยะเวลาที่ผู้เขียนทำการศึกษาค้นคว้าได้ดำเนินกิจกรรมอย่างเต็มรูปแบบ แต่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของบ้านหัวทุ่งนั้นก็ยังคงมีการดูแลรักษาป่าโดยชุมชนเองซึ่งเป็นอย่างที่เคยทำมาตลอดตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 ที่ริเริ่มฟื้นฟูพื้นที่ป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์และปลูกฝังจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าไม้ จนทำให้กรมอุทยานฯ มอบพื้นที่ป่าไม่ให้อุ้มน้ำและการดูแลป่าอย่างมีประสิทธิภาพส่งผลให้ชุมชนมีชื่อเสียงด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ที่จัดการด้วยชุมชนเอง อีกทั้งยังมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการให้บริการบ้านพักตามวิถีชาวบ้านให้แก่ผู้ที่สนใจและดำเนินโครงการอื่นๆ ร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น การปลูกป่า การทำแนวกันไฟ การลดหมอกควันไฟ เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้ชุมชนยังไม่ได้เงินสนับสนุนแต่โดยภาพรวมแล้วชาวบ้านมีมุมมองต่อโครงการเรดด์พลัสในด้านการให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ ซึ่งจะเกิดผลประโยชน์ต่อเนื่องไปยังโครงการอื่นๆ ในอนาคต ชาวบ้านเห็นด้วยกับการที่หน่วยงานภาครัฐเข้ามาช่วยดูแลและมีการทำงานร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ ชาวบ้านเองก็มีบทบาทช่วยเหลือเจ้าหน้าที่มากขึ้น และพื้นที่ทดลองของเรดด์พลัสชาวบ้านจะไม่บุกรุกหรือทำลายตามการขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ โดยให้ความคิดเห็นว่า

“มีหน่วยงานเข้ามาช่วยดูแล และการประสานงานกันระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ ชาวบ้านก็มีบทบาทช่วยเหลือเจ้าหน้าที่มากขึ้นจากแต่ก่อน ต่างดูแลกันและกันซึ่งถ้าชุมชนไม่สามารถดูแลได้อาจคืนให้กับป่าไม้ แต่ตอนนี้ป่าไม้ก็อุดมสมบูรณ์ดี เขาก็วางใจเราแล้ว” (สัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านหัวทุ่ง วันที่ 22 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559)

ส่วนในด้านเจ้าหน้าที่ให้ความคิดเห็นว่าควรมีการดำเนินโครงการเรดด์พลัสเพื่อการส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยให้สัมภาษณ์ว่า

“ผมคิดว่าการดูแลโดยชุมชนเองยังมีการขาดความรู้ความเข้าใจในการใช้สอยทรัพยากรในชุมชน บางชุมชนทรัพยากรบางอย่างคนใช้มากแต่ทดแทนน้อย มันทำให้ป่าขาดสมดุล แต่หากโครงการเรดด์พลัสเข้าไปยังชุมชนจะช่วยให้ชาวบ้านมีความรู้ด้านการใช้สอยทรัพยากรมากขึ้น แล้วชาวบ้านจะช่วยดูแลป่ามากขึ้น เห็นความสำคัญของป่ามากขึ้น และมีการทดแทนอย่างสมดุล” (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการเรดด์พลัสบ้านหัวทุ่ง ตำแหน่งปฏิบัติงาน วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2559)

“เป็นโครงการที่มีระบบ มีแนวคิดวิธีการ เพราะถ้าชาวบ้านจัดการเอง บางทีเขาก็จะใช้สอยทรัพยากรอย่างอิสระ การใช้สอยและการทดแทนอาจไม่สมดุลกัน แต่การที่มีเจ้าหน้าที่แนะนำและมีเรดด์พลัสจะช่วยปลูกฝังให้ชุมชนตระหนักคุณค่าและการใช้สอยในป่าไม้ของตนเองมากขึ้น และรวมไปถึงได้รู้ถึงปัญหาโลกก่อนได้มากขึ้น” (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานโครงการเรดด์พลัสบ้านหัวทุ่ง ตำแหน่งปฏิบัติงาน วันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559)

นอกจากนี้เจ้าหน้าที่ได้ตระหนักถึงประเด็นด้านสิทธิชุมชนเป็นอย่างดี โดยกล่าวว่า

“ก็ไม่ได้ห้ามให้เข้าไปใช้สอย เพราะทราบดีว่า เขาเคยเข้าไปอยู่แล้ว บางครั้งก็เป็นทางผ่านของเขาอยู่แล้ว เข้าไปเก็บเห็ด เก็บผักได้แค่พอกิน” (สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่โครงการเรดด์พลัสบ้านหัวทุ่ง ตำแหน่งปฏิบัติงาน วันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2559)

ส่วนในด้านอุปสรรคการทำงานของเจ้าหน้าที่พบว่า ในกลุ่มชาวบ้านผู้ที่ไม่มีความรู้ด้านการปฏิบัติงานเกิดความกังวลจะปฏิบัติงานผิดพลาด ทำให้กลัวและถอยห่างจากโครงการไป ดังนั้นชาวบ้านผู้ที่สนใจช่วยเจ้าหน้าที่ทำงานจึงเป็นชาวบ้านกลุ่มเดิม ส่งผลให้รายได้จากการจ้างงานจึงไม่ได้กระจายไปยังชาวบ้านคนอื่นนั่นเอง

การอภิปรายผลการศึกษา

แนวคิดเรดด์พลัสในฐานะที่เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ภายใต้แนวคิด NSMD เป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมรูปแบบใหม่ที่ชี้แจงจุดด้านการตลาด ผลการศึกษาพบว่าชาวบ้านยอมรับหลักการเรดด์พลัสจากกิจกรรมการอบรมจากเจ้าหน้าที่ ดังนั้นขั้นตอนการสร้างองค์ความรู้แก่ชาวบ้านมีความสำคัญต่อการรับรู้วัตถุประสงค์ของโครงการที่สามารถช่วยบรรเทาสถานะโลกร้อนได้ เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่จะส่งผลความคิดของชาวบ้านให้ยอมรับโครงการเรดด์พลัส โดยการนำความรู้ทางวิชาการมาประกอบกับสภาพปัญหาของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เพื่อสร้างความเป็นผู้กระทำการทางด้านสิ่งแวดล้อมในกลุ่มชาวบ้านทำให้เกิดการตื่นตัวในการตระหนักถึงปัญหาและการให้ความร่วมมือกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นเทคนิคการใช้อำนาจผ่านความรู้ กล่าวคือ เป็นการปกครองทางสิ่งแวดล้อมที่กระทำผ่านอำนาจที่บังคับอยู่ภายใต้ตัวตนเองอยู่ที่สภาวะจิตใจหรือชีวิตญาณ ซึ่งไม่ได้เป็นการบังคับผ่านทางกฎหมายโดยตรง ที่ได้มาจากการผสมผสานของวิถีดำเนินการ การวิเคราะห์ การทบทวน และกลยุทธ์ ที่ให้รูปแบบอำนาจซับซ้อนปฏิบัติการได้ โดยเกี่ยวข้องกับความหมายหรือการสร้างวาทกรรมขึ้นมา (Kanjananan, 2012) ประกอบกับการนำหลักการความชอบธรรมภายใต้แนวคิด NSMD ที่ประกอบไปด้วยความชอบธรรมเชิงผลประโยชน์ที่จะได้รับในทางปฏิบัติจริงคุณค่าเชิงศีลธรรม การรับรู้และความเข้าใจของประชาชนเหล่านี้สามารถทำให้ชาวบ้านยอมรับและสนับสนุน เนื่องจากรู้สึกมีเสรีภาพในการตัดสินใจ มีความเป็นตัวของตัวเอง ไม่รู้สึกขัดแย้งกับเจ้าหน้าที่ สามารถปฏิบัติงานตามการวางแผนของเจ้าหน้าที่โดยไร้ข้อคำถาม และประยุกต์การดำเนินงานให้เป็นแบบฉบับภูมิปัญญาของชาวบ้านเอง

ในการดำเนินงานนั้น ชาวบ้านให้ความเห็นว่าไม่ได้รับผลกระทบในวิถีชีวิต เพราะเป็นเพียงการใช้พื้นที่การดำเนินงานแค่ 15 ไร่ ที่กระจายไปทั่วผืนป่าที่มีจำนวน 4,000 ไร่ โดยลักษณะการใช้ประโยชน์ป่าไม้ของชุมชนส่วนใหญ่จะเป็นการพึ่งพาป่าที่เป็นป่าต้นน้ำ ชาวบ้านต้องการใช้น้ำเพื่อทำการเกษตรของแต่ละครัวเรือนนั่นเอง ดังนั้นการดำเนินงานในลักษณะที่มีการกันพื้นที่ไม่ให้ถูกใช้สอยในแปลงทดลองของโครงการเรดด์พลัส จึงไม่ทำให้ชาวบ้านรู้สึกว่าได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิต ส่วนหนึ่งเป็นเพราะไม่ใช่ชาวบ้านทุกคนที่มีวิถีชีวิตที่พึ่งพิงป่าในชีวิตประจำวันนั่นเอง ขณะเดียวกันเจ้าหน้าที่ก็ไม่ได้ห้ามอย่างเด็ดขาดต่อการเข้าไปใช้สอยทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านแต่ขอความร่วมมือจากชาวบ้านเพื่อไม่ให้ข้อมูลลักษณะต้นไม้ในแปลงทดลองเกิดความเปลี่ยนแปลง การดำเนินการไม่ละเมิดวิถีชีวิตของชาวบ้าน ลักษณะการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้ของชาวบ้านเป็นการใช้สอยในทรัพยากรที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจต่ำ ซึ่งอาจเป็นพืชที่มีศักยภาพในการกักเก็บคาร์บอนที่ต่ำด้วย ขณะเดียวกันต้นไม้ที่เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจที่สูงและมีศักยภาพในการกักเก็บคาร์บอนจำนวนมาก เป็นทรัพยากรที่มีข้อกำหนดห้ามตัดก่อนได้รับอนุญาตไว้อย่างชัดเจน การดำเนินการจึงได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านเป็นอย่างดี ทำให้เจ้าหน้าที่ไม่มีความกังวลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะพื้นที่ป่าไม้ ส่งผลให้ไม่เกิดความตึงเครียดกับชาวบ้านในระหว่างการดำเนินการโครงการอีกด้วย อย่างไรก็ตามด้านความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานโครงการเรดด์พลัสในชุมชนบ้านห้วยทุ่ง ได้ให้ความเห็นต่อการนำโครงการเข้ามาปฏิบัติ โดยเห็นว่าเป็นการส่งเสริมให้มีการทำงานร่วมกับชาวบ้านและการสร้างองค์ความรู้ด้านการจัดการป่าไม้มากขึ้น เช่น การทดแทนทรัพยากรที่ถูกใช้สอยออกไปอย่างเหมาะสม

จากการศึกษาสะท้อนให้เห็นว่าโครงการเรดด์พลัสเป็นเครื่องมือที่รัฐนำมาใช้เพื่อส่งเสริมอำนาจรัฐในการควบคุมทรัพยากร ผ่านการกระทำรูปแบบใหม่ที่ใช้ระบบตลาด ถึงแม้จะกล่าวว่าเป็นวิธีการใหม่เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่อย่างไรก็ตามผู้ควบคุมการดำเนินการยังคงขึ้นอยู่กับรัฐที่มีอำนาจในการจัดการทั้งหมดอยู่ดี (McElwee, 2016) อีกทั้งในประเด็นการเลือกพื้นที่ดำเนินการที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นชาวบ้านผู้มีวิถีชีวิตพึ่งพิงป่าไม้ ที่ถูกมองว่าเป็นผู้ทำลายป่าจากการใช้สอย ซึ่งรัฐเองอาจหลงลืมกับการกระทำของคนที่เคยเปิดสัมปทานป่าไม้ในอดีต ขณะที่การสร้างผู้กระทำทางสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านนั้น การเพิ่มบทบาทดังกล่าวไม่

ได้ถูกต่อต้านจากชาวบ้าน แต่กลับอำนวยความสะดวกให้รัฐดำเนินการต่างๆ ได้ง่ายขึ้น (McElwee, 2016) ซึ่งทำให้ประเด็นการจ่ายค่าตอบแทนในการดูแลป่าไม้ถูกมองข้ามไป โดยเฉพาะในยุคสมัยที่นิยมกำหนดราคาให้กับการทำสิ่งต่างๆ กลายเป็นสินค้า ดังนั้นสิ่งที่ควรตระหนักมากกว่าราคาของคาร์บอนคือความสัมพันธ์ทางอำนาจ ความสัมพันธ์ในชุมชนและความไม่เท่าเทียมที่เกิดขึ้น ซึ่งจะเป็นปัญหาใหม่ที่เกิดขึ้นตามมา จนต้องคิดใหม่ว่าวิธีการดังกล่าวถูกนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพิ่มปัญหากันแน่ ซึ่งจากการศึกษาในกระบวนการปฏิบัติงานของโครงการเรดด์พลัส อาจกล่าวได้ว่าการสร้างความเป็นผู้กระทำการทางด้านสิ่งแวดล้อมและหลักการความชอบธรรมภายใต้แนวคิด NSMD ดังกล่าว ถูกนำมาใช้ในฐานของเทคนิคการปกครองแบบหนึ่งที่มีเป้าหมายให้ชาวบ้านเกิดการรับรู้และความตระหนัก ส่งผลต่อการพิจารณาในตัวบุคคลว่าเป็นสิ่งที่สมควรให้ความร่วมมือปฏิบัติตาม จึงกล่าวได้ว่าเรดด์พลัสเป็นแนวคิดการปกครองสิ่งแวดล้อมรูปแบบใหม่ ภายใต้กระบวนการทางเศรษฐกิจที่สอดคล้องกับแผนงานและนโยบายของภาครัฐที่นำมาส่งเสริมในภาคป่าไม้ ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ปรากฏอยู่ภายใต้แนวคิดดังกล่าวถูกทำให้ปราศจากข้อสงสัยและการตั้งคำถามในความรู้สึกนึกคิดระหว่างรัฐกับชาวบ้านที่มักจะถูกจับให้เป็นคู่ขัดแย้งกันแบบผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครอง

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาสรุปได้ว่าเรดด์พลัสเป็นส่วนหนึ่งในข้อตกลงและการให้ความร่วมมือระดับนานาชาติในการบรรเทาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แม้จะอยู่ระหว่างช่วงเตรียมความพร้อมของโครงการ มีการปฏิบัติงานด้านการเผยแพร่ความรู้และการเก็บข้อมูลการวิจัยในแปลงตัวอย่างการทดลองในชุมชนนำร่อง ชุมชนบ้านหัวทุ่งเป็นหนึ่งในชุมชนนำร่อง มีการจัดอบรมสร้างองค์ความรู้เพื่อการเตรียมความพร้อมการดำเนินงานโครงการเรดด์พลัส โดยการเผยแพร่วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้แบบใหม่เป็นความท้าทายการทำงานของเจ้าหน้าที่ ที่จะต้องอธิบายให้ชาวบ้านเข้าใจเพื่อทำให้เกิดการยอมรับเพื่อการดำเนินงานในชุมชน โดยได้ใช้วิธีการให้การศึกษากับนักวิชาการป่าไม้ที่มีความเชี่ยวชาญและมีความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างมุมมองด้านปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ กิจกรรมการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเรดด์พลัสจึงมีความสำคัญที่จะทำให้ชุมชนยอมรับและปฏิบัติตาม ซึ่งให้เห็นว่าการใช้เทคนิคผ่านการใช้อำนาจความรู้และแรงจูงใจผ่านกลไกตลาด ถูกใช้เป็นเครื่องมือในการมองข้ามความต้องการคงอำนาจในการควบคุมทรัพยากรป่าไม้ของรัฐผ่านความเป็นรูปแบบใหม่ของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านความคิดเห็นของชาวบ้านต่อโครงการ ชุมชนยอมรับหลักการเรดด์พลัส จากการจัดกิจกรรมการอบรมจากเจ้าหน้าที่ และจากการเสนอการจ่ายค่าตอบแทนการดูแลป่าไม้ สะท้อนให้เห็นว่าเทคนิคการจูงใจดังกล่าวใช้ได้ผล ซึ่งอาจช่วยอำนวยความสะดวกในการจัดทำโครงการอื่นๆ ด้านการบรรเทาภาวะโลกร้อนของรัฐได้ในเวลาต่อไป ส่วนในด้านการได้รับผลประโยชน์ของชาวบ้าน มีเพียงมุมมองด้านการสร้างความสัมพันธ์ที่ระหว่างรัฐและชุมชนเท่านั้น เนื่องจากยังไม่ได้รับผลประโยชน์ทางการเงินเป็นวงกว้างในระดับชุมชน ส่วนข้อเสนอต่อโครงการผู้เขียนเห็นว่าควรมีการจัดตั้งกลุ่มเรดด์พลัสภายในชุมชนที่มีโครงสร้างอย่างเป็นระเบียบแบบแผนเพื่อประสานการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่และชาวบ้านอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในด้านการติดตามและตรวจสอบผลการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ควรมีการปรับปรุงความรู้ด้านเรดด์พลัสให้เป็นปัจจุบัน และจัดการด้านการบริหารงบประมาณให้เหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนและลดความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต และในอีกด้านหนึ่งควรดำเนินการโครงการเรดด์พลัสในชุมชนที่เกิดปัญหาด้านการทำลายป่าไม้ซึ่งจะทำให้เกิดประโยชน์มากกว่าที่ดำเนินการในชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพอยู่แล้ว

เอกสารอ้างอิง

- Brockhaus, M., Gregorio, M. D., & Mardiah, S. (2013). Governing the design of national REDD +: An analysis of the power of agency. *Forest Policy and Economics*, 2014(49), 23–33.
- Cashore, B. (2002). Legitimacy and the Privatization of Environmental Governance How Non-State Market-Driven (NSMD) Governance Systems Gain Rule-Making Authority. *Governance*, 15(4), 503-529.
- Dressler, W. H., Mahanty S., Clendenning, J., & To, P. X. (2014). Rearticulating governance through carbon in the Lao PDR?. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 2014(32), 1-19.
- Evans, K., Murphy, L., & Jong, W. (2012). Global versus local narratives of REDD: A case study from Peru's Amazon. *Environmental science & policy*, 2014(35), 98-108.
- Fletcher, R. (2010). Neoliberal environmentalism: Towards a poststructuralist political ecology of the conservation debate. *Conservation and Society*, 8(3), 171-181.
- Kanjanapan, A. (2012). *Foucault's concepts* [In Thai]. Chiangmai: Chiang Mai University Press, Chiang Mai University.
- Larson, A. M. (2010). Forest tenure reform in the age of climate change: Lessons for REDD+. *Global Environmental Change*, 2011(21), 540–549.
- Li, T. (2007). *The Will to Improve*. North Carolina: Duke University Press.
- McElwee, P. D. (2016). *Forests Are Gold: Trees, People, and Environmental Rule in Vietnam*. Washington: University of Washington Press.
- On-prom, S. (2011). Forest community: The new village governance mechanism? case study of Huay Keaw Village, Mae On Sub-District, Chiang Mai Province [In Thai]. *Journal of Sociology and Anthropology*, 30(2), 155-177.
- Thailand Greenhouse Gas Management Organization (Public Organization) and Faculty of Forestry Kasetsart University. (2013). *The manual of Reducing emissions from deforestation and forest degradation assessment* [In Thai]. Bangkok: Aksorn Siam Kanpim.
- Timothy, L. W. (1995). On Environmentalism: Geo-Power and Eco-Knowledge in the Discourses of Contemporary Environmentalism. *Cultural Critique The Politics of Systems and Environments Part II*, 1995(31), 57-81.
- Wittayapak, C. (2015). *Neoliberalism in Environmental Governance: PES* [In Thai]. Chiangmai: Centre for Research and Academic Services, Faculty Of Social Sciences Chiang Mai University.